

Janiš, Dalibor; Kohoutek, Jiří

**Královské hrady východní Moravy a jejich úloha v mocenském a
správním systému ve 13. a 14. století**

Archaeologia historica. 2003, vol. 28, iss. [1], pp. 357-374

ISBN 80-7275-043-7

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140525>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Královské hrady východní Moravy a jejich úloha v mocenském a správním systému ve 13. a 14. století

DALIBOR JANIŠ – JIŘÍ KOHOUTEK

V posledním dvaceti letech minulého století byla v oblasti jihovýchodní Moravy věnována zvýšená pozornost středověké fortifikační architektuře s hlavním zaměřením na lokality, označované v písemných pramenech termínem *castrum* (hrad). Při jejich průzkumu se podařilo vymezit několik lokalit vesměs zeměpanského založení, které vykazují řadu shodných znaků. Jedná se především o královské hrady **Brumov, Lukov a Buchlov**, jimž bychom v našem příspěvku chtěli věnovat pozornost.

Shrnutím všech dosažených výsledků dosavadního bádání o zaniklých středověkých sídlech v rámci širšího regionu jihovýchodní Moravy se ukazuje skutečnost, že pro celé období 12. století zůstává jednoznačně dominantním typem ve struktuře fortifikační architektury v celé oblasti **hradisko**, jehož původ lze hledat ve struktuře přemyslovských mladohradištních hradisek, vznikajících na našem území po připojení Moravy k českému státu počátkem 11. století (Kohoutek 1994, 156). V následujícím století pak představovaly tyto lokality hlavní centra hradské soustavy jako střediska správy s vojenskou a soudní pravomocí a zároveň jako sídla moravských archiepiskopů v rámci olomouckého biskupství (srov. listinu biskupa Zdíka z roku 1141 – CDB I, č. 115, 116–123 a dále CDB I, č. 382, 358–362; č. 386, 368–371; srov. Procházka 1993). Hlavními centry na východní Moravě tak byla **hradiska v Přerově, Spytihněvi a Břeclavi** (existence obdobné lokality v Hodoníně je zatím nejasná).

Zásadním předělem ve strukturálním uspořádání Moravy dochází na přelomu 12. a 13. století, kdy zanikly jednotlivá údělná knížectví. Rozdělení Moravy na jednotlivé úděly (Olomoucko, Brněnsko a Znojemsko) bylo rozhodujícím faktorem při vytváření nových správních (i soudních) struktur na Moravě ve 13. století, nikoliv tedy přerod hradské soustavy, jak se domnívala řada starších autorů v čele s L. Hosákem (Jan 2000, 17–32; Janiš 1999, 15–22).

Základ nového správního systému tedy tvořily **tři hlavní provincie – olomoucká, brněnská a znojenská**, v jejichž centrech nalézáme všechny přední zeměpanské úředníky (kastelána, komorníka, sudího a vilika), tak, jak o nich hovoří tzv. Statuta Konráda Oty. K těmto základním správním obvodům se počátkem 13. století připojila ještě **provincie holasická**, od roku 1220 častěji označovaná jako opavská. Ze znojenské provincie se ve dvacátých letech 13. století vyčlenila **provincie bitovská**, z provincie olomoucké se ve třicátých letech téhož věku vyčlenila **provincie břeclavská** a před polovinou 13. století ještě **provincie přerovská**. Moravské provincie 13. století vznikly a existovaly v již odlišných podmínkách, než v jakých se vyvíjela předchozí hradská soustava (Jan 2000, passim; Janiš 1999, passim).

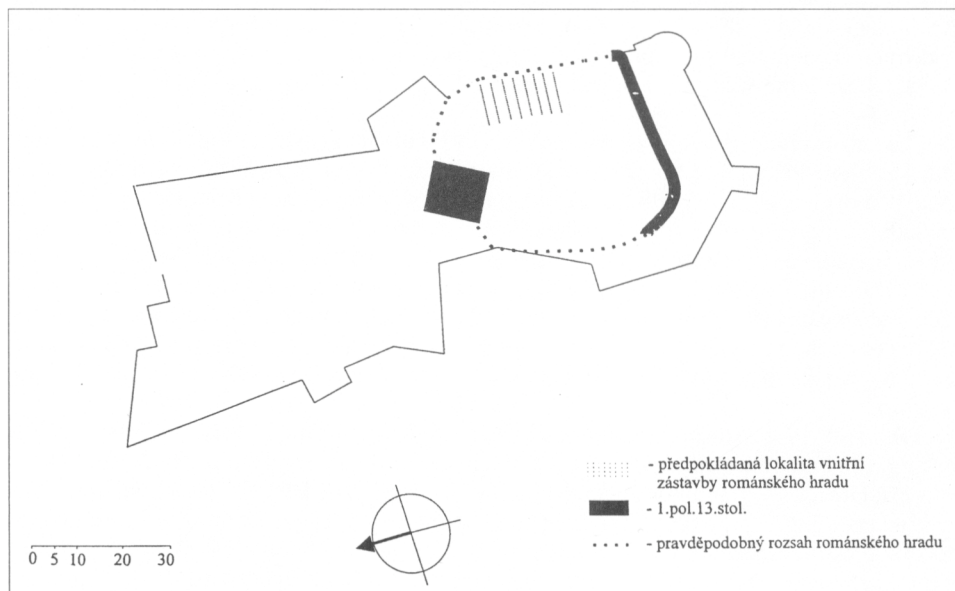
Jako správní centra přetrvávají buď starší střediska, kromě bývalých údělných sídel můžeme jmenovat například Přerov a Břeclav, nebo se jimi staly nově budované hrady (Veveří, Děvičky – Maidburg, Brumov, Lukov aj.). V případě **PŘEROVA** zaujal královský hrad na počátku 13. století celý původní areál akropole předchozího mladohradištního hradiska v prostoru dnešního Horního náměstí, ale již v tomto období došlo k vyčlenění soliterní stavby na okraji staršího areálu, situované nad brodem přes řeku Bečvu (Kohoutek 2001a, 164; 2001b, 27–32). Obdobně v **BŘECLAVI** byl zbudován patrně z iniciativy královny Konstancie Uherské okrouhlý donjon impozantních rozměrů, který zatím nemá na

našem území obdoby a jehož nejbližší analogií je o něco menší donjon spíšského hradu na území uherského království (Kohoutek 1994, 159–160).

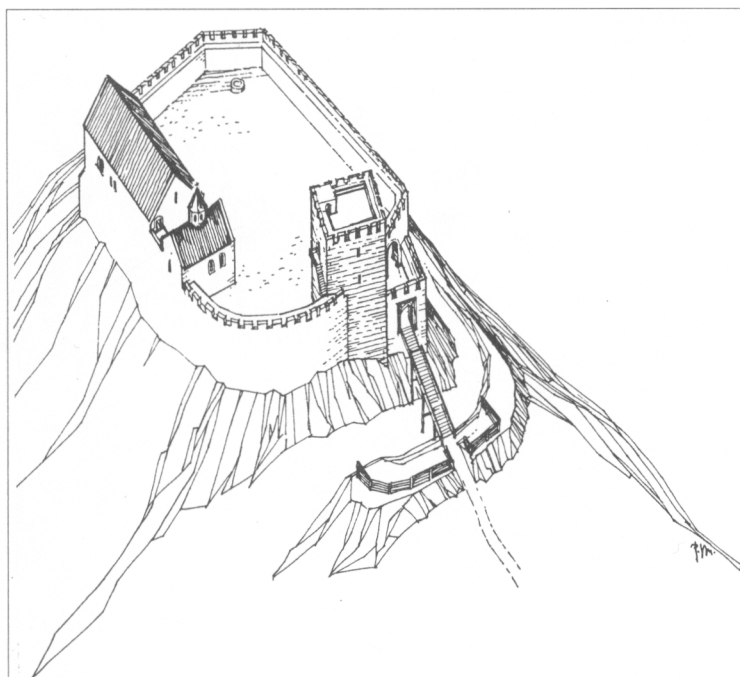
V první části našeho příspěvku se budeme zabývat výsledky archeologického a částečně také stavebně-historického průzkumu hradů Brumova, Lukova a Buchlova, ve druhé části potom rozbořem písemných pramenů k nejstarším dějinám těchto hradů.

*

Na mladohradištního předchůdce navazovala i stavba hradu **BRUMOVA**. V průběhu archeologického výzkumu byly na ploše horního hradu zachyceny vrstvy s keramikou (vysoký obsah tuhy v hrnčičně, kolmo vytažené zesílené okraje) z konce 12. století (Kohoutek 1994, 154, obr. 1:2, 5), které překrývala vrstva s nálezy keramiky z přelomu 12. a 13. století (Kohoutek 1994, 154, obr. 1), související již se stavební aktivitou budovaného pozdněrománského hradu. Zastoupeny jsou zde vzhůru vytažené varianty římsovitého okraje, zdobeného jednoduchou vlnicí či horizontálními liniemi, na podhrdlí hrnců se objevují linie šikmých vpichů a nebo opět vlnice. Při výzkumu se prokázalo, že vrstvy, obsahující tento keramický materiál, překrývaly základovou spáru některých stavebních relikvů v areálu hradního jádra. Jednalo se především o jihovýchodní nároží velké hranolové věže na severním okraji hradního jádra a také východní stranu jejího základu, místy dochovaného až do výšky 0,8 m. Jádro věže bylo patrně až do výšky prvního patra z kompaktního lomového zdiva s otvory po trámech, vložených do hmoty stavby, pravděpodobně z důvodu větší odolnosti stavební konstrukce. Zevní plášť věže byl budován z větších hranolových bosovaných kvádrů (vliv štaufské architektury). Jeden kamenný článek se zachovalou bosáží byl objeven přímo v destrukční vrstvě věže po jejím částečném poboření a výstavbě hradní kuchyně na konci 15. století, další čtyři obdobné fragmenty byly sekundárně použity ve zdivu jižního palácového traktu, zbudovaného v průběhu první poloviny 16. století. Při výzkumu na ploše hradního nádvoří v jeho východní polovině byl zachycen zbytek zahloubeného obydlí (polozemnice?), jehož spodní část byla zasekána do skalního podloží. Z výplně objektu se vedle keramického materiálu z přelomu 12. a 13. století podařilo získat větší množství mazanice, což dovoluje předpokládat nějakou nadzemní dřevohlinitou konstrukci

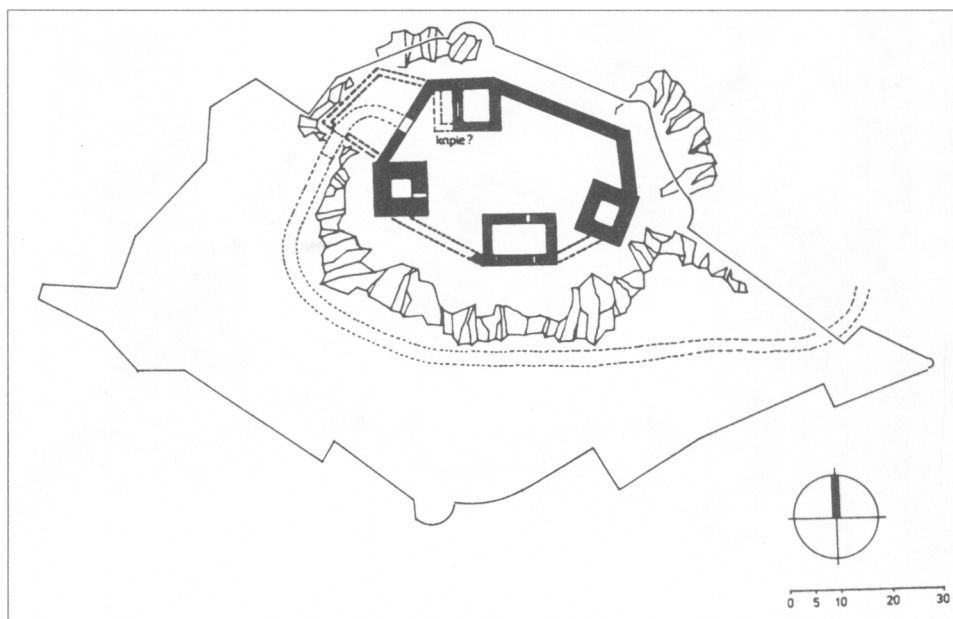
Obr. 1. Půdorys románského hradu Brumova.

Obr. 2. Rekonstrukce románského hradu Brumova podle arch. P. Šimečka.

tohoto objektu. Do stejného časového horizontu lze klást také fragmenty původní obvodové hradby, zachycené při sondáži v jihozápadním rohu nádvoří hradu, a tvořící také širší základové zdivo severní stěny mladšího palácového traktu na jižní straně hradního jádra (obr. 1). Dalšími doklady stavební aktivity v pozdně románském období jsou již známé nálezy architektonických článků, jako například tympanon zdobený obloučkovým vlysem, na vnitřní ploše zdobený plastickým reliéfem listů a hroznů vinné révy a palmetami (Kohoutek 1994, 167), dále hlavice s talířovitou patkou zdobená bobulemi a při rekonstrukci dolního hradu nalezený fragment klenební přípory. Uvedené nálezy dokládají celkem bezpečně existenci kamenného pozdně románského hradu již v první polovině 13. století, jehož nejdůležitější složkou byla velká hranolová věž v čele, na níž se napojovalo obvodové opevnění o šířce cca 2 m, které uzavíralo plochu původního hradního jádra. Vnitřní zástavba je doložena nálezem polozemnice; lokalizace paláce a předpokládané sakrální stavby (její umístění v hranolové věži jako hradní kaple je značně nepravděpodobné – vzhledem k velikosti dochovaných architektonických fragmentů se spíše jednalo o samostatnou stavbu) nebyla výzkumem uspokojivě vyřešena. Pouze hypoteticky je lze předpokládat ve východní části hradního jádra, kde výzkum prováděn nebyl (obr. 1, 2).

Obdobně při dílčím archeologickém výzkumu na hradě **BUCHLOVĚ** v roce 1986 se v jednotlivých sondách nad skalním podložím podařilo zachytit fragmenty keramiky, které lze datovat do období první poloviny 13. století. Jedná se především o keramiku z hrubšího písčitohlinitého materiálu s vysokým obsahem tuhy v keramické hmotě. Zastoupeny jsou zde například varianty kolmo vytažených okrajů s výzdobou slabých horizontálních linií (Kohoutek 1995, 23). Stavba původního hradu zaujala samostatný skalnatý vrchol s delší osou ve směru západ – východ, mírně se zvedající západním směrem (obr. 3). Na východním a západním konci vrcholové plošiny byly zbudovány masivní hranolové věže – východní o rozměrech 10×8,8 m (obr. 4) a západní o rozměrech 10×10 m (obr. 5). Východní věž, natočená hranou na osu přístupové komunikace, chránila nejexponovanější místo; zá-

Obr. 3. Půdorys románského hradu Buchlova.

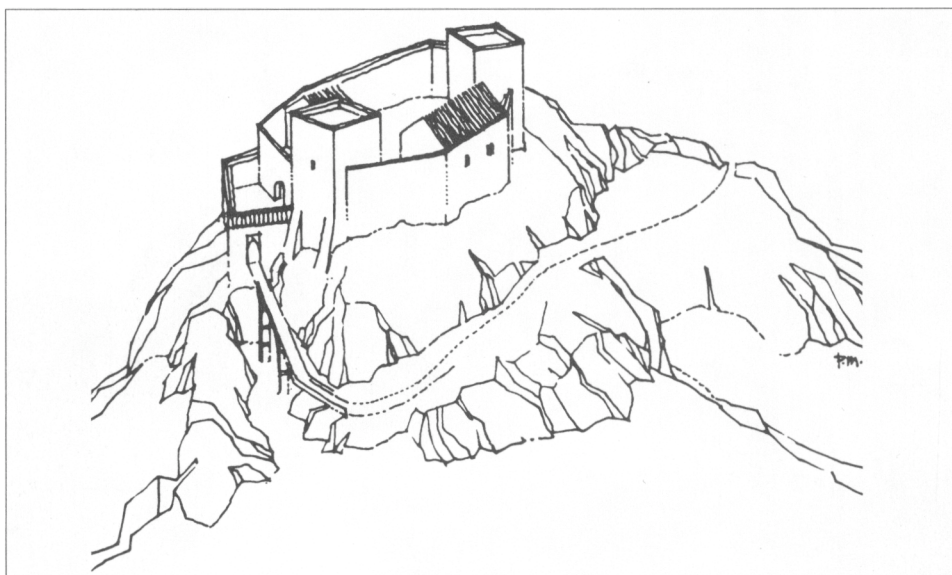
padní věž, umístěná na nejvyšším bodu skalního hřebene mohla plnit úlohu bergfritu, ač je pravděpodobné, že v prvotní fázi mohly mít obě věže také obytnou funkci. Ve stejné stavební periodě byl vybudován také hradní palác, postavený na jižní straně (obr. 6). Svědčí pro to především zachovaná ostění segmentovitě zaklenutých oken v jeho jižní stěně. Ukončení původního paláce prozrazuje jednak zřetelná stavební spára ukončená armovaným nárožím na jeho severní stěně (hradní nádvoří), ale i v sedmdesátých letech minulého století objevené sešikmené nároží, armované velkými kvádry na jižní straně paláce. Protážená osa sešikmení navazuje na jihovýchodní nároží západní věže a umožňuje tak v těchto místech předpokládat pokračování obvodové hrady původního hradu (obr. 3). K této stavební etapě můžeme také přiřadit některé dosud dochované architektonické fragmenty. Jedná se především o segment zdobený obloučkovým vlysem (podobný na portálu refektáře velehradského kláštera) a sekundárně přenesený do prostoru dnešní hradní kuchyně (obr. 7). S největší pravděpodobností se v tomto případě nejedná o portál brány, jak se domnívala například D. Menclová, ale spíše jde o střední oblouk z tribuny do lodi sakrální stavby, o níž předpokládáme, že na hradě v první polovině 13. století existovala. Obdobné analogie můžeme najít v českém prostředí, například u kostela sv. Mikuláše ve Vinci, kde podobně jako u Buchlova lze počítat s vlivem cisterciácké architektury (Merhautová 1971, 135, 371; Merhautová–Třeštlík 1984, 265–268, 325). Do této stavební periody můžeme datovat také tři svorníky, které nejsou vyrobeny z pískovce, jako všechny ostatní architektonické fragmenty na hradě, ale z krystalického vápence, jehož ložiska se v Chřibech vzácně objevují. Svorníky jsou nyní uloženy v hradní expozici, dva z nich nesou zoomorfní motiv, na třetím je zobrazeno Kristovo poprsí (Janiš–Kohoutek, v tisku). Dále je ve zdivu hradního komplexu použito několik dalších stavebních článků, které jsou také vyrobeny z krystalického vápence (zlomek ostění apod.). Za zmínku stojí fakt, že tyto články jsou vesměs druhotně použity ve zdivu staveb z pozdně gotické fáze výstavby hradu. K nejstarší etapě výstavby buchlovského hradu zjevně patří také fragmenty klínových žeber, které byly druhotně použity při armování východní hranolové věže a stejné stavební články byly nalezeny ve zdivu kaple svaté Barbory na protějším vrcholu Modla, podobně jako ve zdivu poustevny,

Obr. 4. Hrad Buchlov – hradní jádro od jihovýchodu – vlevo branská věž s kaplí, vpravo východní hranolová věž. Foto D. Janiš, 2002.

Obr. 5. Hrad Buchlov – západní hranolová věž od východu.

Obr. 6. Rekonstrukce vzhledu románského hradu Buchlova podle arch. P. Šimečka.

vystavěné při jižní stěně této kaple. Pokládáme tedy za možné, že pocházejí z původní sakrální (?) stavby z prvotní stavební fáze na samotném hradě a jejich výskyt na protějším vrcholu Modly lze snad vysvětlit výstavbou nového sakrálního objektu v těchto místech, jehož středověký původ je doložen také písemnými prameny, a to po přestavbě buchlovského hradu za vlády krále Přemysla Otakara II. (Kohoutek 2001c, 121).

Posledním z trojice sledovaných hradů je **LUKOV**. Lokalita byla zbudována na skalnatém hřebeni jednoho z jihozápadních výběžků masívu Hostýnských vrchů nad sníženinou Fryštácké brázdy. V průběhu archeologického výzkumu v letech 1983–1984 a 1988–1991 byla odkryta část půdorysu pozdně románského hradu (Kohoutek 1992, 205–223). Dosavadním výzkumem zjištěná dispozice nejstarší stavební fáze hradu Lukova – vstup do pozdně románského hradu, nad ním břitová věžice jako fortifikační prvek k zajištění ochrany vstupu, dále hranolová věžice předsunutá před vnitřní hradbu, zatímco břitová věžice je do ní vevázána, další předsunutá parkánová (?) hradba (obr. 8, 9) – nemá zatím v našich zemích obdoby a řadí tak Lukov mezi nejzajímavější lokality svého druhu v našich zemích (obr. 10). Jedinou analogií v našich zemích by snad mohla být plná břitová věžice na českém hradě Krašově, datovaná před rok 1232 (Durdík 1974, 18–21), ovšem její existence není plně prokázána. Také při výzkumu lukovského hradu se podařilo identifikovat nálezy keramiky vykazující ještě hradištní tradici a datovatelné na počátek 13. století (Kohoutek 1992, 208) a zároveň objevit řadu architektonických článků z pozdně románského období. Jedná se o tři fragmenty ostění portálu zdobeného motivem tzv. drápku a perlovcem (zjevnou analogii představuje dekor na torzu portálu v západní části severní zdi velehradského klášterního kostela) a dále podstatnou část segmentovitě zaklenutého okénka (obr. 11).

Zatímco hrady Brumov a Buchlov se svými hranolovými donjony prokazují jisté znaky vlivu z oblasti Podunají – například Hainburg, jehož výstavba je datována do období vlády posledních Babenberků (blízkou analogií ku příkladu s Buchlovem vykazuje také Landštejn na pomezí Moravy, Čech a Rakouska), je dispozice pozdně románského Lukova opravdu výjimečná a inspiraci lze snad hledat v oblasti Porýní či snad dokonce v prostředí francouzské hradní architektury (např. Salch 1979, 110, 1178). Na všech třech hradech se při jejich stavbě odrazil vliv stavební huti cisterciáckého kláštera na Velehradě, který se mimo jiné projevil dokonce i v Pováží.

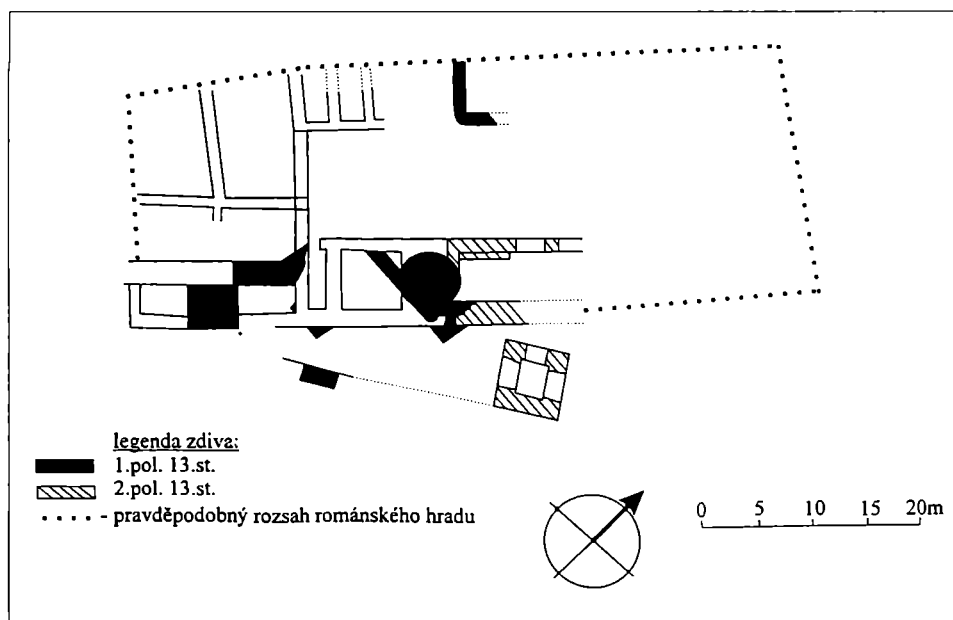
Obr. 7. Hrad Buchlov – detail segmentu s obloučkovým vlysem. Foto D. Janiš, 2002.

Na všech třech hradech se, jak již bylo zmíněno, nacházely **významné sakrální stavby**, což dokládají zmiňované architektonické články pozdně románského charakteru. Jejich pokračováním je dochovaná gotická kaple v branské věži na Buchlově (obr. 4), jejíž výstavba je kladena do rozmezí šedesátých a sedmdesátých let 13. století (Petrů 1969; Kuthan 1982, 205; týž 1986, 36; týž 1994, 85), a dále kaple na hradě Lukově, jejíž vrcholně gotickou podobu dokládají nálezy zlomků fiál a jejíž existence je navíc doložena i písemnými prameny – v roce 1382 dovolil olomoucký biskup Petr Jelito Zdeňkovi ze Šternberka a na Lukově chovat v kapli hradu Lukova svátost oltářní a svatě oleje, protože byl v zemi mor a hrad byl daleko od farního kostela (AO, sign. A I a 6c). V roce 1392 se připomíná kaple svatého Jana na hradě Lukově, ve které jsou uloženy zlomky svatého kříže (MVB V/1, č. 661, 372).

*

BRUMOV. Za nejstarší zmínku o hradě Brumově je pokládána zpráva z roku 1255, kdy se v královské listině mezi svědky uvádí brumovský purkrabí Smil (*Zmilo purchgravius Brumoensis*, CDB V/1, č. 38, 79–81). Revize dostupných písemných pramenů za účelem zpracování zeměpanských úředníků na Moravě (Janiš 1999, 236 an.) ukázala, že za nejstarší zprávu o hradě Brumově můžeme považovat údaj v listině krále Přemysla Otakara I. vydané v roce **1224** (bez uvedení dne) v Hulíně pro město Opavu, kde v závěru svědečné řady je uveden *Sueslaus camerarius de Brumow* (CDB II, č. 265, 256–257). Listina se sice dochovala pouze v opise z počátku 17. století v knize privilegií města Opavy, o její pravosti však nejsou pochybnosti a opis je zjevně bez větších chyb a zkomolenin (zejména co se týká jmen a predikátů).

Svěslav se s titulem komorník objevuje ještě jednou, a to v roce 1235, kdy je jmenován spolu s dalšími úředníky ve svědečné řadě v listině vydané markrabětem Přemyslem pro zábrdovický klášter jako *Zwezlaus camerarius Brunnensis* (CDB III/1, č. 107, 129–133); byl tedy zcela jednoznačně brněnským komorníkem. Tento údaj pak svádí k tomu, že uve-

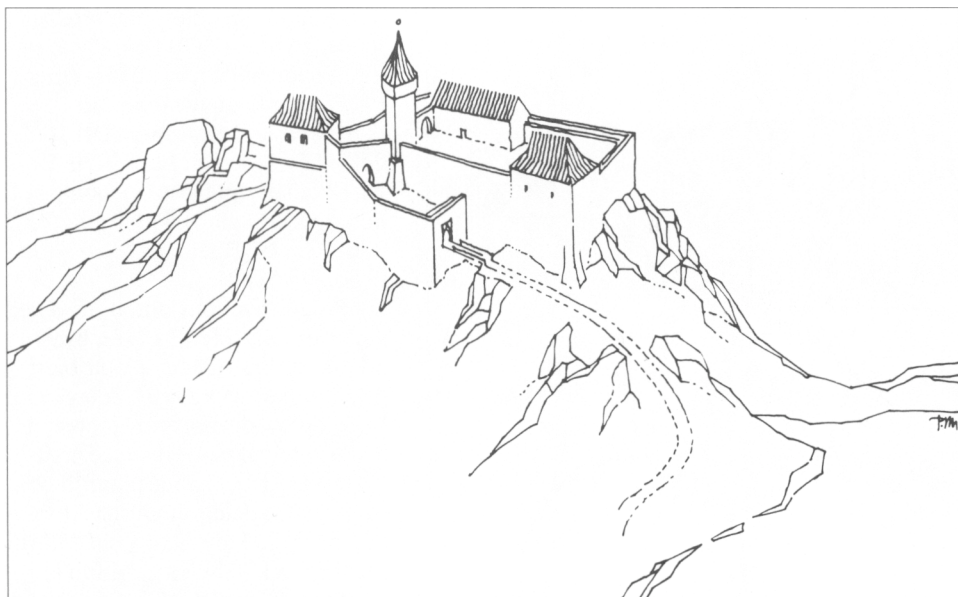

Obr. 8. Půdorys románského hradu Lukova.

dená zpráva z roku 1224 je považován za zkomoleninu Brna, neboť je vcelku nepochybné, že k hradu Brumovu se nemohl v té době vázat úřad komorníka, neboť komornické úřady máme od začátku 13. století bezpečně doloženy pouze pro hlavní moravské provincie (Brno, Olomouc, Znojmo).

Jak tedy interpretovat onu pasáž? Šlechtici vystupující jako úředníci jsou v první polovině 13. století zpravidla ve svědečných řadách uváděni ve tvaru „jméno, úřad, místo úřadu“. Označení místa, kam se úřad vázal, často chybí a lze jej zpravidla bezpečně dovodit dle dalších zmínek a souvislostí. Predikáty se v této době teprve zvolna vytvářejí, významní velmoži jsou zpravidla uváděni jen prostým jménem, někdy s připojením označení úřadu, který zastávali. Paradoxní je, že predikáty nalézáme spíše u méně významné šlechty a většinou tedy označují nějaké služebné statky (beneficia), nižší úřady apod. A takto lze interpretovat i předmětný údaj – *Svěslav, komorník (brněnský), (purkrabí) z Brumova*. Titul komorníka se tak dostal mezi jméno a predikát (a to nikoliv „rodový“ predikát, ale predikát, který je také vlastně označením zastávaného úřadu – purkrabí hradu Brumova). Pro písaře bylo dané pořadí obvyklejší a navíc úřad komorníka byl významnější, proto písař zvolil tuto variantu (s ohledem na pozdější praxi bychom samozřejmě očekávali variantu *Svěslav z Brumova, komorník*).

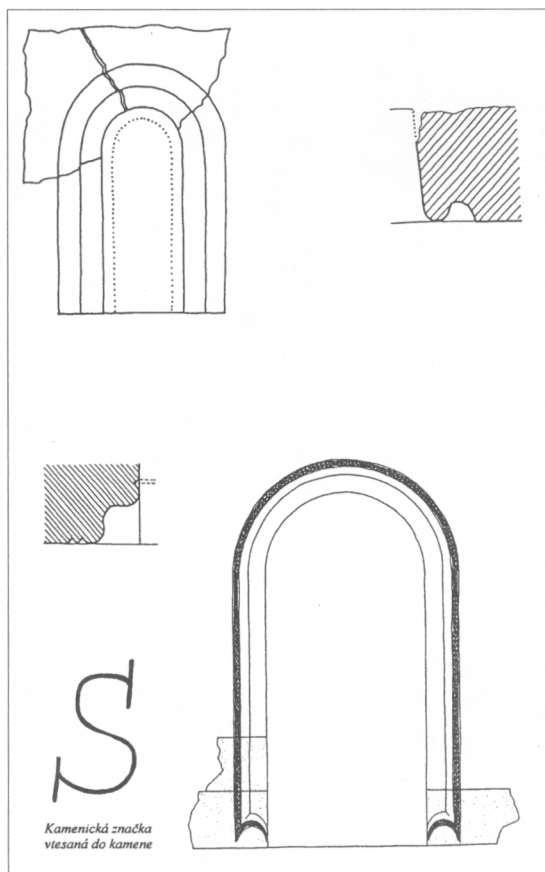
Velmož *Svěslav* se zřejmě poprvé objevuje mezi svědky v listinách Přemysla Otakara I. vydaných v letech 1220 a 1222 v Brně (CDB II, č. 199, 184–185; č. 232, 220–221). Ve druhé z nich je jmenován společně s bratrem Holasem, a to mezi „českými“ velmoži z králova doprovodu. A dále se tentýž *Svěslav* nepochybně opět vyskytuje v Přemyslově listině z roku 1226 pro litomyšlský klášter (bez místa vydání), ve které jsou mezi svědky uvedeni šlechtici z Čech i Moravy, mimo jiné také olomoucký kastelán Holas a jeho bratr *Svěslav z Plaňan (Zuezlav de Planan, CDB II, č. 289, 289–290)*. *Holas* se poprvé objevuje pravděpodobně v roce 1218 mezi svědky na listině Přemysla Otakara I. jako královnin podkomoří (*subcamerarius regine, CDB II, č. 153, 142–144*). Dále vystupuje na další Přemyslově listině z roku 1221 mezi *barones Boemie* (CDB II, č. 217, 203–205) a o rok později pak s bratrem *Svěslavem* (viz výše) a jako královský podčeší (CDB II, č. 234, 223–225; č. 239, 229–232).

Obr. 9. Rekonstrukce vzhledu románského hradu Lukova podle arch. P. Šimečka.

Obr. 10. Hrad Lukov – rozšířený základ (talus) románské břitové věžice – pohled od západu. Zajišťovací sondáž v roce 1989. Foto J. Kohoutek, 1989.

Obr. 11. Rekonstrukce románských architektonických fragmentů z hradu Lukova. Kresba R. Vrla.

V téže době se objevuje s predikátem *de Planan* (CDB II, č. 231, 219–220), podobně v roce 1225 – *Holas de Planas* (listina Přemysla I. vydaná v Hradci Králové, CDB II, č. 278, 272). V letech 1223–1233 Holas z Plaňan zastával úřad olomouckého purkrabího (CDB II, č. 245, 236–237; CDB III/1, č. 29, 27–28; č. 50, 50–51).

Pokud bychom chtěli stručně shrnout „kariéru“ obou bratrů z Plaňan, lze říci toto: oba bratři přicházejí na Moravu z Čech v králově doprovodu, přičemž Holas zpočátku zastával různé dvorské úřady. Přemysl I. nepochybně potvrdil obsazení stávajících úřadů na Moravě, případně dosadil „své“ lidi (vzhledem k dobrým vztahům krále Přemysla a markraběte Vladislava Jindřicha ale nelze předpokládat nějaké dramatické změny) a kontroloval klíčové pozice – v této době se patrně Svěslav stal brumovským purkrabím a získal výnosný úřad brněnského komorníka, Holas získal významný úřad olomouckého kastelána. Oba pak působili na Moravě ve svých úřadech do poloviny třicátých let 13. věku (jejich případní potomci nejsou známi, respektive identifikovatelní v dostupných pramenech).

Co se týká samotného tvaru „*de Brumow*“, je velmi nepravděpodobné, že se jedná o zkomoleninu Brna. Hlavní zeměpánští úředníci, kteří působili v jednotlivých provinciích, tedy komorník, sudí, kastelán a vilik, jsou ve svědečných řádcích zpravidla označováni adjektivem *Brunnensis*, *Olomucensis*, *Znoymensis* atd. Důvodem je to, že výkon jejich pravomocí se netýkal jen konkrétního místa (Brna, Olomouce apod.), ale celé provincie a proto se někdy objevuje také označení typu *camerarius Brunnensis provincie* apod. V případě kastelánů (purkrabích) a viliků se často vyskytuje i tvar *castellanus in/de Olomuc* apod., což je dáno tím, že jejich úřady se více týkaly konkrétního místa. Typické je to u kastelánů – purkrabích nových zeměpanských „kamenných“ hradů (Veveří, Děvičky, Vranov, Buchlov, Brumov apod.) – ti jsou téměř bez výjimek uváděni ve tvaru *castellanus/burgavius in/de...* (purkrabí na/z ...), nikoliv tedy ve tvarech „veverský purkrabí“, „vranovský purkrabí“ apod. Nicméně, z výše uvedeného by přeci jen mohla existovat výjimka. Pak bychom ale očekávali tvar *camerarius de Brunna/Brenna/Bruna/Brenne/Brene*, což jsou tvary užívané v listinách; odpovídají tomu i užívaná adjektiva – v různých pádech: *Brinnensi*, *Brnensi*, *Brinensem*, *Brinnensi*, *Brunensis*, *Brunnensis*, *Bernensis*, *Brenensi* apod. Podobný je tedy jen začátek slova (Br-, resp. Bru-), koncové „-ov“ je pro název Brno nepřipustné, v latinském tvaru (v jakémkoliv mluvnickém pádu) je navíc nelze nijak použít. Zkomolení předmětného predikátu je tedy velmi nepravděpodobné, navíc písaři listin ná-

zev Brna dobře znali a používali jej v listinách celkem často. Název Brumova je v citované zprávě uveden ve shodné grafické podobě, v jaké se objevuje později v predikátech Smila z Brumova.

Ve starší literatuře byla výstavba hradu Brumova (a jeho název) spojována s osobou olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburku, tato teze však byla výsledky archeologického výzkumu i rozbořem písemných pramenů vyvrácena. Ještě v současné době však v literatuře tento mylný předpoklad přetrvává (naposledy např. Pokluda 1999, 7). Bruno ze Schaumburka byl papežem jmenován olomouckým biskupem v roce 1245. Král Václav I., který podporoval sesazeného biskupa Konráda z Friedberka, papežské rozhodnutí přijal chladně a Brunův příchod na Moravu nebyl jednoduchý – dle Šebánka se tak stalo až na přelomu let 1246–47 (patrně v lednu 1247). Teprve v průběhu let 1248–49 postupně upevnil svou pozici v rámci biskupství i vztah ke králi – v době povstání mladého Přemysla Otakara proti otci stál Bruno pevně na straně Václava I. a získal si jeho důvěru. Nelze ale v žádném případě předpokládat, že by se Bruno po svém příchodu na Moravu podílel nějak na výstavbě zeměpanského Brumova, což by v krajním případě bylo možné až daleko po roce 1253. I kdyby se na stavbě podílel, není zde důvod, proč by se hrad po něm jmenoval. Jediný hrad, který se podle něj jmenuje, je východomoravský Šaumburk a ten si biskup stavěl sám, na svém území a v době, kdy na to již měl prostředky (Novotný 1928, 770 an.; Šebánek–Dušková 1961, 113; Hrabová 1964, 36–37).

Další historie brumovského hradu je známá: v letech **1255–1273** byl brumovským purkrabím velmož **Smil** z významného rodu pánů z Obřan (CDB V/1, č. 38, 79–81; CDB V/3, č. 1594, 377). Zvláštní pozici (pravděpodobně doživotní držbu) ve vztahu k zeměpanskému Brumovu dokládá i jeho vlastní titulatura v zakládací listině vizovického kláštera – *castellanus perpetuus Brunowensis* (CDB V/1, č. 290, 431–436). Smil zpočátku zastával také úřad kastelána v Přerově (doložen 1255 a 1256; CDB V/1, č. 50, 103–105; č. 84, 153–158); vazbu na Přerov měl již jeho otec Gerhard ze Zbraslavi (srov. Kohoutek 2001b, 27). Smil koncem padesátých let založil hrad Střílky, podle kterého se také někdy psal (poprvé 1258; CDB V/1, č. 164, 261–262). V roce 1261 založil se svojí manželkou Bohuvlastou cisterciácký klášter ve Vizovicích, kterému darovali rozsáhlé majetky na východní Moravě; v roce 1263 tuto fundaci potvrdil i král Přemysl Otakar II. (CDB V/1, č. 263, 396–397; č. 290, 431–436; č. 366, 541–545; Šebánek, 1959–61).

Dalším purkrabím, o kterém máme dostupné údaje z písemných pramenů, byl **Oldřich z Hradce**. Vazba na jihovýchodní Moravu měli již jeho předci (Pokluda 1999, 11–12). Oldřichova listina z července **1294** dokládá, že obdržel od krále k doživotnímu užívání (*per tempora vitae meae*) hrad Brumov s vesnicemi a provinciálním soudem (*castrum suum Bronowie cum villis suis et iudicio provinciali ibidem*) a další statky na východní Moravě, mimo jiné i Uherský Brod (CDM V, č. 11, 9–12). Po Oldřichově smrti měly připadnout bez ohledu na jeho případné potomky zpět králi; podmínky držby byly zřejmě obdobné jako v případě Smila ze Stříleku. Oldřich měl na Moravě i jiné državy – z citované listiny vyplývá, že vlastnil kromě dalšího také *Banoue castrum cum villis et omnibus attinentiis suis*, tedy hrad Bánov s vesnicemi a příslušenstvím (tato pasáž je ale problematická tím, že zmínovaný hrad měl ležet *in Znoymensi districtu* – může jít zřejmě o chybu písaře či dokonce o chybu v edici). Bánov získal patrně již Oldřichův děd Vítek z Hradce, který byl kolem roku 1247 olomouckým kastelánem (CDB IV/1, č. 105, 198–199). V roce 1298 vystupuje jako gubernátor (správce) lucké provincie (*in jam dicta Lucensi provincia, bonorum et hominum possessores seu gubernatores existimus...*; CDM V, č. 83, 84–84) a jako brumovský purkrabí (*Vlricus de Noua Domo, purchrauius de Brunow*) se naposledy uvádí v roce **1303** (CDM V, č. 158, 166–167). Po Oldřichově smrti (zemřel před rokem 1312, CDM VII, Supp., č. 186, 800) se Brumov v souladu se zněním citované listiny z roku 1294 vrátil pravděpodobně zpět do královských rukou.

Další zpráva o hradu pochází až z dubna roku **1342**, kdy zde moravský markrabě Karel vydal dvě listiny (*in castro nostro Brumow*; CDM VII, č. 405, 294–295; č. 406, 295–296).

Po celé 14. století pak hrad i s panstvím zůstal patrně v přímém držení českých králů, respektive moravských markrabat, jak o tom svědčí několik dochovaných listin týkajících se zejména (Valašských) Klobouk (blíže srov. Kohoutek 1982, 210–212; Pokluda 1999, 16–18).

LUKOV. Za nejstarší zmínku o hradě byl považován údaj z roku **1332**, kdy jej drželi Šternberkové (RBM IV, č. 2173). Pokus o revizi starších písemných pramenů přinesl následující zjištění: za nejstarší zmínku lze (byť s jistými výhradami) považovat údaj z roku **1219**, kdy se v listině Přemysla Otakara I. vydané v prosinci v Praze objevuje mezi svědky šlechtic *Bun de Luowe*, tedy **Buň z Lukova**, zřejmě tedy královský purkrabí (CDB II, č. 187, 172–174). Patrně náležel k rodu, ve kterém se právě jméno Buň opakuje v několika generacích a který se psal podle Tečovic na Zlínsku. Na základě podrobné prosopografie jednotlivých osob (založené především na svědečných řadách) lze sestavit následující rodokmen: **Buň (I.)**, 1207 (CDB II, č. 59, 52–55) => syn **Předbor (I.)**, 1207–1222, 1220 *de Cetow* (z Tečovic ?) (CDB II, č. 59, 52–55; č. 364, 393–397; č. 161, 151–152; č. 376, 412–415; č. 356, 372–375) => syn **Buň (II.)**, 1219 *de Luowe*, 1222, 1228 (CDB II, č. 187, 172–174; č. 356, 372–375; č. 381, 428–430) => syn **Přebor (Předbor) (II.)**, 1232–1249/1255 (CDB III/1, č. 25, 23–24; č. 76, 82–83; č. 141, 176; č. 214, 280–283; CDB III/2, č. 223, 300–301; č. 227, 305–306; CDB IV/1, č. 105, 198–199; č. 172, 282–283; CDB V/1, č. 50, 103–105) => synové **Buň (III.)**, 1232–1240/1255, 1263 mor. maršálek, **Juřík**, 1232–1236 a **Buz**, 1232 (CDB III/1, č. 25, 23–24; č. 141, 176; č. 214, 280–283; CDB III/2, č. 215, 283–285; č. 259, 351–353; CDB V/1, č. 50, 103–105; č. 366, 541–545) => ??? => **Miloš z Tečovic**, 1298 *de Tieschow* (CDM V, č. 83, 83–84) => ??? => **Buň (IV.) z Tečovic**, 1307 *de Teschowicz* (CDM VI, č. 9, 7–9) => ??? => paní **Rychka z Buňova**, 1348 (ZDO I, č. 17, 2) => synové **Milíč z Tečovic**, 1348, 1350, **Racek z Tečovic**, 1348–1351, **Buň (V.) z Tečovic**, 1350, (ZDO I, č. 17, 2; č. 159, 7; č. 160, 7; č. 204, 9) => ??? => **Dalibor z Tečovic**, 1368, později **z Trávníka** (ZDO I, č. 1126, 55 atd.) => syn **Bohuněk (Buň) z Trávníka** (ZDO I, passim). Schéma je do jisté míry hypotetické a nelze je ověřit z jiných, než citovaných pramenů. Pro nejstarší generace nemáme doklad o užívaném znamení, Buň z Tečovic (1307) a následující členové rodu měli v erbů ostruhu (Pilnáček 1996, 458). Tečovický statek tvořily vesnice Tečovice, Otrokovice, Buňov, Lhotka, Louky a Březová a v roce 1350 byly odprodány k malenovickému panství (ZDO I, č. 159, 7). V samotných Tečovicích se nacházelo drobné opevněné panské sídlo (poloha Hradištěk), které podle výsledků provedeného archeologického výzkumu vzniklo krátce po polovině 13. století (Kohoutek 1993, 169–172, 174). V jeho blízkosti stojí také kostel svatého Jakuba Většího z konce 13. století (na jednom ze svorníků klenby v presbytáři je vyobrazen erb donátora stavby – jezdecká ostruha s bodcem náležející vladýkům z Tečovic). Dílčím archeologickým výzkumem byl zjištěn jeho starší předchůdce z první poloviny 13. století (Kohoutek–Vácha–Vrta 2002, 432–436).

Již více pravděpodobnější zmínkou o existenci hradu je zpráva z roku **1235**, kdy se v blízkosti královny Konstancie objevuje jeden z jejich dvorních kaplanů *Lambertus plebanus de Lukov* (CDB III/1, č. 103, 121–122).

V roce **1238** potom vystupuje v listině markraběte Přemysla vydané na Velehradě mezi svědky *Sdebor de Luchoe*, tedy **Zdebor z Lukova**, pravděpodobně lukovský purkrabí (CDB III/2, č. 194, 246–248). K jeho osobě ale prameny nic bližšího neříkají – snad je připomínán již v roce 1235, kdy ve svědečné řadě listiny markraběte Přemysla vystupuje mezi olomouckými beneficiáři jistý *Wzdebor* (CDB III/1, č. 107, 129–133).

Další údaje o hradu chybí. Kdy a za jakých okolností hrad získali **Šternberkové**, je nejasné. Zdislav (starší) ze Šternberka, připomínaný v letech 1281–1322 (CDM IV, č. 179, 242–244; CDM VI, č. 207, 155–156), jej snad původně držel z titulu královského purkrabího a později jej zřejmě mohl nabýt do zástavní držby. V polovině třicátých let 14. století lukovský hrad získal zpět markrabě Karel, který původně zamýšlel hrad s panstvím ponechat mezi zeměpanskými statky (srov. listinu CDM VII, č. 406, 295–296); koncem čtyřicá-

tých let jej však Šternberkům navrátil a statek byl nadále veden jako alod (srov. Pokluda 1988–1991, 122–123).

BUCHLOV. Hrad byl správním centrem starého a významného královského loveckého hvozdu zaujímajícího pohoří Chřiby – lesy v okolí Buchlova měly také svůj vlastní, poněkud záhadný název – v letech 1315 a 1321 jsou nazývány jako *Grecz* či *Greczne*, což patrně znamená „hradské lesy“ (CDM VI, č. 88, 61–62; č. 177, 134–135).

Nejstarším známým královským úředníkem na Buchlově byl velmož **Albert ze Zdounek**. Z listin z let 1301, 1320 a 1321 vyplývá, že Albert nejpozději od roku 1277 držel hrad Buchlov z titulu jím zastávaného úřadu královského lovčího – v roce 1320 je označen jako *magister siluarum regiarum* a o rok později jako bývalý *forestarius siluarum Greczne et siluarum super Morauam*, tedy jako královský lovčí lesů kolem Buchlova a zároveň jako nejvyšší lovčí na Moravě (CDM V, č. 123, 128; VI, č. 162, 126–127; VI, č. 177, 134–135). Úřad královského lovčího buchlovských lesů byl tedy pravděpodobně zároveň spojen s úřadem královského purkrabího (analogii představuje zmínka o královském lovčím Vlčkově na hradě Úsově z roku 1276 – CDB V/2, č. 818, 513–514). Tyto zprávy potvrzuje také starší listina z roku 1299, ve které je mezi svědky uveden *dominus Albertus dictus de Buchlaw camerarius Morauie* – Albert totiž navíc v letech 1297–1300 a 1301 zastával výnosný úřad královského podkomořího na Moravě (Jan 2000, 199–201).

V roce 1300 se podle Buchlova (*de Buchlow*) tituloval jistý **Protiva** (CDM V, č. 117, 121–122), v jeho případě šlo patrně o nižšího úředníka (podpurkrabího, lovčího) ve službách Alberta ze Zdounek, nikoliv však o královského purkrabího. Samotný hrad se poprvé výslovně uvádí v roce 1320 jako *castrum regium in Buchlaw* a o rok později jako *castrum Buchlawicz* (CDM VI, č. 162, 126–127; č. 177, 134–135). Druhá zpráva dokládá, že pro označení hradu se používal i tvar Buchlovice. Tato varianta byla pravděpodobně použita již v roce 1315, kdy se mluví o lese zvaném *Grecz* ležícím *circa Buchlowicz*, tedy v okolí hradu Buchlova (CDM VI, č. 88, 61–62). V této souvislosti je potom možné uvažovat o tom, že bratři **Ondřej a Jeroným de Bvchlawiz**, kteří v roce 1270 vystupují mezi dalšími poměrně významnými svědky v listině Přemysla Otakara II. pro velehradský klášter, se titulovali podle buchlovského hradu – pravděpodobně zde zastávali úřady, možná úřad purkrabího či lovčích (CDB V/2, č. 606, 204–205). Oba bratři vystupují bez predikátu ještě v roce 1278 (CDB V/2, č. 875, 611–612). Podobně v roce 1287 vystupuje jako svědek v listině týkající se velehradského kláštera jistý *dominus Iarohneus de Buchlowicz* (CDM IV, č. 253, 330–331). Tento Jarohněv, Protiva z Buchlova i oba bratři Ondřej a Jeroným patrně náleželi k jednomu rodu, jehož další členové se objevují v průběhu 14. století – v roce 1324 Protiva z Buchlovic s bratry Jeronýmem a Slaviborem, v roce 1333 opět bratři Protiva a Slavibor z Buchlovic a řada pozdějších zmínek (CDM VI, č. 261, 197; VI, č. 455, 349–350). Tento rod se pravděpodobně střídavě tituloval podle svého sídla v Buchlovicích i podle hradu Buchlova v souvislosti s úřady zde zastávanými (srov. blíže Jan 2000, 199). Samotné Buchlovice byly ve 14. století alodním statkem a byly rozděleny na několik samostatných částí; k panství hradu Buchlova byly připojeny až v 16. století (Pokluda 1991–1992, 55).

Písemné prameny toho o osudech Buchlova ve 14. století mnoho neříkají s výjimkou několika stručných zmínek o hradě a jeho purkrabích – z nich se plným jménem a titulem uvádí v roce 1398 Hartman ze Stříteže *purchravius in Buchlaw* (CDM XV, č. 379, 334–335; srov. Pokluda 1991–1992, 55). Po celé 14. století hrad zřejmě zůstal v přímém držení českých králů, respektive moravských markrabat. Teprve na přelomu století se tato situace změnila a hrad získali někdy před rokem 1406 do zástavy od markraběte Jošta bratři Jan a Jindřich z Lichtenštejna (LC II, č. 272, 54). Následovalo dlouhé období, kdy byl hrad Buchlov s příslušnými statky v rukou celé řady zástavních držitelů a za Václava ze Žerotína se v roce 1520 hrad s panstvím stal alodním statkem zapsaným v zemských deskách (srov. Pokluda 1991–1992).

SPRÁVNÍ A SOUDNÍ SYSTÉM. Ke všem třem zmiňovaným hradům se vztahovala kromě správní také soudní pravomoc v podobě trestní jurisdikce vykonávané ex officio v rámci panovnického regálu a v souladu se zněním tzv. Statut Konráda Oty náležela úředníkovi označovanému jako *villicus* a od poloviny 13. století často jako *iudex provincialis* či německy *lantrichter*. Tento úřad a s ním spojená soudní pravomoc (vztahovala se především k zeměpanským venkovským statkům a obecně ke stíhání deliktů proti zemskému míru) byly velmi často vázány ke královským hradům a úřadům purkrabích. Tento typ jurisdikce máme doložen, byť torzovitě, u řady zeměpanských hradů – Veveří (1337, 1351, 1354, 1422), Špilberk (1422), Telč (1339) (srov. Jan 2000, 42 an.; Janiš 1999, 53 an.).

V případě **Brumova** se tento typ soudu připomíná v roce 1294, kdy Oldřich z Hradce převzal hrad *cum iudicio provinciali ibidem* (CDM V, č. 11, 9–12). Jurisdikce se vztahovala patrně na celé území označované jako lucká provincie. Ještě z přelomu 15. a 16. století máme doklady o vymáhání poplatku zvaného *krevné* (Pokluda 1999, 14). Lucká provincie, jejíž název má původ v tzv. luckém poli připomínaném již k roku 1099 a 1116, zaujímala území kolem řeky Olšavy ohraničené ze severu tokem Dřevnice, ze západu tokem Moravy a z jihu hřebenem Bílých Karpat. Šlo o exponované pohraniční území a plnilo podobnou funkci jako například břeclavská provincie svěřená ve třicátých letech 13. století Oldřichovi Korutanskému.

Také k hradu **Lukovu** náležel *lantgericht*, neboť v roce 1371 je spolu s lukovským purkrabím Příbkem a dalšími služebníky Matouše ze Šternberka jmenován Pavlík *lantfoit de Luccow* (CDM X, č. 116, 135–136). Dalším lukovským lantrychtářem mohl být jistý Stríček *iudex domini Matuschii de Lukow* připomínaný v roce 1362 (Lechner II, 28). Území spadající pod správu hradu Lukova můžeme na jihu vymezit řekou Dřevnicí, na západě sahalo patrně až k Tlumačovu (snad až k Moravě ?), zaujímalo zřejmě celý masiv Hostýnských vrchů a pravděpodobně i část území kolem Holešova a Bystřice pod Hostýnem (sem zřejmě již zasahovala jurisdikce Přerova).

Nejvíce informací, byť až pozdějšího data, máme o provinciálním soudu vztahujícím se k hradu **Buchlovu**. Tento soud je poprvé výslovně zmiňován až v roce 1544 v zemskodeskovém zápise o postoupení hradu a panství Pavlem ze Žerotína Janu Žďánskému ze Zástřizl (kupní smlouva byla uzavřena mezi květnem 1542 a dubnem 1543). Panství bylo postoupeno „s lovčími ve Stříbrnicích a s tím právem, v kterémž ti lovčí k hradu Buchlovu od starodávna vysazení sou a s tím soudem lantgerychtem a právem krevním, což oni souditi mají“ (ZDO II, č. 120, 336–337; Pokluda 1991–1992, 68). Vznik buchlovského *lantgerichtu* lze na základě analogií se zmiňovanými hrady bezpečně položit do 13. století. Od ostatních podobných soudů se však odlišoval tím, že jeho přísedícími bylo dvanáct lovců ze Stříbrnic v čele se svým starostou; soudou předsedal buchlovský purkrabí. Pravomoc tohoto soudu se však netýkala jen deliktů narušujících lesní regál, ale obecně všech druhů deliktů – šlo tedy o obecný trestní soud řídicí se zemským právem, byť postupem doby se z něj stal vlastně soud „vrchnostenský“ ovlivněný městským právem (k soudu Jan 2000, 199–206; Verbík 1976, 12–35).

Prameny 16. a 17. století zachytily již umenšený rozsah buchlovského soudního obvodu. Jurisdikce se nepochybně týkala celého královského hvozdu, jehož původní hranice ve 13. století sahala na jihu až ke Kyjovu a stýkala se zde zřejmě s obvodem bzeneckého landrichtera. Východní hranici tvořila řeka Morava až k Napajedlům a dále hranice vedla po severním obvodu Chřib (včetně Lubné s lovci a Zdounek) k jejich západnímu okraji (Střílky, Koryčany). Původní rozsah hvozdu byl však omezen již ve 13. století – nově založený velehradský klášter získal lesní újezd, jehož hranice byly popsány v imunitní listině vydané klášteru Přemyslem Otakarem I. v roce 1228 (CDB II, č. 321, 319–323). V roce 1544 náležely pod pravomoc buchlovského trestního soudu lokality ležící především v jižní a východní části bývalého královského hvozdu (Buchlovice, Stříbrnice, městečko Žeravice, Kostelec, Žádovice, Moravany, Moštěnice, Vřesovice, Labuty, Osvětimany, Hýsly, Skalka, Ježov, Domanín, Vážany, Újezdec, Medlovice, Tučapy, Polešovice, Boršice, Zlechov, Tu-

pesy, Břestek, Lhotka, Zlámanka, Roštín, Babice, Traplice a Jalubí a tím se vším plným právem a vrchností, jakž ten landgericht a krevné právo od starodávna k hradu Buchlovu vysazeno a toho na těch gruntech a dědinách užíváno jest). Spadaly sem tedy i vsi jiných vrchností včetně několika lokalit náležejících církevním institucím – velehradskému klášteru a olomouckému biskupství.

*

Rozsáhlé zakladatelské aktivity na Moravě spadají již do prvních desetiletí 13. století a lze je spojit s Přemyslem Otakarem I. a především pak s jeho bratrem, moravským markrabětem Vladislavem Jindřichem. Král Přemysl si původně ponechal Olomoucko a Vladislav získal celou Moravu do svých rukou až někdy v průběhu let 1209–1212 (Wiholda 1994, 224–226). Ve službách Přemysla I. se na Moravu dostala řada českých šlechticů (příkladem mohou být zmiňovaní bratři Svěslav a Holas z Plaňan), což platí i pro další období.

Vznik všech tří hradů úzce souvisí se stavební hutí velehradského kláštera. Založení kláštera spadá do roku 1205, počátek stavební aktivity je zpravidla kladen do druhého desetiletí 13. věku, a to na jeho začátek (např. Hurt 1934, 33 an.), respektive do období po roce 1215 (Pojsl 1984, 229–234; týž 1990, 44–45). Písemné prameny počátky výstavby kláštera neosvětlují, klíčovou roli hraje zpráva z roku 1228, kdy byl za přítomnosti významných osob včetně krále Přemysla vysvěcen klášterní kostel (CDB II, č. 321, 319–323). Většina autorů se domnívala, že konsekrace se netýkala celého chrámu, ale jen presbyteria (snad i s transeptem). J. Čechura (1981, 133–136) vcelku přesvědčivě prokázal, že ve zmiňovaném roce 1228 mohl být vysvěcen již celý klášterní kostel (byť některé stavební práce mohly ještě pokračovat, jak soudí Pojsl 1984, 232). Stavební aktivity na Velehradě (dokončení klášterních budov s ambitem) pokračovaly asi do let 1235–40 (Pojsl 1984, 45). V literatuře byl již několikrát zdůrazněn podíl velehradské huti na výstavbě zmiňovaných zeměpanských hradů, přičemž její činnost na těchto stavbách nelze redukovat jen na pouhý podíl při architektonické výzdobě sakrálních staveb (Kohoutek 1994, 160). Budování hradů nelze považovat za jakýsi „vedlejší“ produkt velehradské huti, ale zdá se, že založení cisterciáckého kláštera na Velehradě a zřízení zdejší stavební huti souviselo i s plány na vybudování těchto hradů (vliv velehradské huti se po polovině 13. století projevil ještě na dalších církevních i světských stavbách – Pojsl 1984, 234). Dochované kamenné články z jednotlivých hradů i charakter stavební techniky (například zdivo břitové věžice na Lukově) pak ve srovnání s materiálem z Velehradu jednoznačně ukazují, že výstavba hradů musela probíhat souběžně se stavbou kláštera. Iniciativa k založení nejstarších zeměpanských kamenných hradů vzešla nepochybně z prostředí moravského markraběte Vladislava Jindřicha a lze ji položit na samý začátek dvacátých let 13. století (možná i o něco dříve).

Předpokládáme, že za Vladislava Jindřicha byly kromě Brumova (a nepochybně i Lukova a Buchlova) vybudovány (respektive zahájena jejich stavba) hrady Veverčí – v písemných pramenech 1213 (Štěpán z Medlova) a bezpečné údaje z let 1222 a 1234–1236 (purkrabí Vok a Stibor), dále Děvičky – Maidburg (1222, 1223, Štěpán z Medlova), patrně i Vranov (1221), Mikulov a snad i Landštejn na českém pomezí. Do období jeho vlády lze také celkem bezpečně zařadit novou výstavbu v areálech starších mladohradištních hradišek v Olomouci, Přerově a patrně také ve Znojmě. Nemalou aktivitu projevil markrabě také při zakládání nových měst – za jeho vlády vznikají nejstarší městské lokace na severní Moravě – Bruntál, Uničov, Opava (srov. blíže Wiholda 1998, 22–33).

V regionu jihovýchodní Moravy byla doposud výstavba kamenných, respektive zděných hradů spojována s osobou královny Konstancie Uherské, manželky českého krále Přemysla Otakara I. a tedy švagrové markraběte Vladislava Jindřicha. Podle kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína královna zbudovala hrady v Hodoníně, Bzenci a Břeclavi (FRB V, 137; Kroniky, 356), přičemž ovšem dosud neznámá zůstává podoba bzeneckého a hodonínského hradu z tohoto období a mohutný donjon v Břeclavi (viz výše) byl podle dendro-

chronologické analýzy vzorků ze základových pilotů datován do mladší doby až po polovinu 13. století. Přesto ale můžeme vzít v úvahu, že kronikářův údaj má reálné jádro, neboť ve výčtu svědků na výše citované listině královny Konstancie z roku 1235 se vedle lukovského plebána Lamberta objevují i další služebníci boží (*Bartholomeus plebanus in Cunowiz, ... Absalon plebanus in Bizence*), a to v souvislosti s lokalitami, kde lze existenci opevněných sídel předpokládat – Kunovice a Bzenec (Kohoutek 1992, 212).

Dle našeho soudu existuje dostatek indicií, abychom mohli do závěrečného období vlády markraběte Vladislava Jindřicha položit počátky výstavby všech tří zmiňovaných zeměpanských hradů – Brumova, Lukova a Buchlova – v regionu jihovýchodní Moravy. Stavební aktivita na zmiňovaných lokalitách byla ve své prvotní fázi ukončena již před polovinou 13. století (nejpozději mezi léty 1230–1240). V období vlády krále Přemysla Otakara II., který věnoval zvýšenou pozornost při zabezpečování východomoravské oblasti v souvislosti s konfliktem s uherským královstvím (založení měst Uherského Hradiště a Uherského Brodu před rokem 1260), došlo na těchto hradech ke druhé stavební etapě zvyšující především jejich zabezpečení, doložené především výstavbou nových branských věží (Lukov, Buchlov).

Bibliografie

A. Prameny

- AO – Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc (listinná část).
CDB – FRIEDRICH, G.–KRISTEN, Z.–ŠEBÁNEK, J.–DUŠKOVÁ, S.–VAŠKŮ, V. (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I–V. Pragae 1904–1993.*
CDM – BOČEK, A.–CHYTIL, J.–CHLUMECKÝ, P. V.–BRANDL, V.–BRETHOLZ, B. (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. IV.–XV. díl (1268–1411). Olomouc 1845; Brno 1850–1903.*
FRB – EMLER, J.–GEBAUER, J. (edd.): *Fontes rerum Bohemicarum, V. Praha 1893.*
Kroniky – *Kroniky doby Karla IV. Vyd. přípr. M. BLÁHOVÁ. Praha 1987.*
LC – BRANDL, V. (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové, II. Brno 1872.*
Lechner – LECHNER, K. (ed.): *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. I–II. Brunn 1902.*
MVB – KROFTA, K. (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Tomus V, pars I. (1378–1396). Praha 1903.*
VERBÍK, A. (ed.), 1976: *Černé knihy práva loveckého na hradech Buchlově. Brno.*
ZDO – MATĚJEK, F. (ed.): *Moravské zemské desky 1480–1566. II. Kraj olomoucký. Brno 1948.*

B. Literatura

- ČECHURA, J., 1981: Příspěvek k dějinám velehradského kláštera v éře přemyslovské. *Časopis Matice moravské*, 100, s. 127–141.
DURDÍK, T., 1974: Vývoj hradu Krašova na základě archeol. výzkumu. *Archeologické rozhledy* 26, s. 16–28.
HRABOVÁ, L., 1964: *Ekonomika feudální državy olomouckého biskupství ve druhé polovině 13. století. Praha.*
HURT, R., 1934: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě, I. (1205–1650). Olomouc.*
JAN, L., 2000: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno.*
JANIŠ, D., 1999: *Institucionální základy zemského práva na Moravě ve 13. a 14. století (Zeměpanská správa – zemský soud a sněm – zemské desky). Netištěná disertační práce na PrF MU. Brno.*
JANIŠ, D.–KOHOUTEK, J., v tisku: *Hrad Buchlov a jeho úloha ve fortifikačním a správním systému středověké východní Moravy. In: Slovácko.*
KOHOUTEK, J., 1982: *K nejstarším dějinám hradu Brumova. In: Gottwaldovsko od minulosti k současnosti, 4, s. 199–226.*
KOHOUTEK, J., 1992: *Hrad Lukov – jeho význam ve fortifikační architektuře východní Moravy. In: Archaeologia historica 17, s. 205–223.*
KOHOUTEK, J., 1993: *Drobné středověké fortifikace na Podřevnicku a jejich vztah ke kolonizačnímu procesu na jihovýchodní Moravě. In: Archaeologia historica 13, s. 167–179.*
KOHOUTEK, J., 1994: *Geneze a vývoj hradní architektury jihovýchodní Moravy ve 12.–15. stol. In: Archaeologia historica 19, s. 153–175.*
KOHOUTEK, J., 1995: *Hrady jihovýchodní Moravy. Zlín.*
KOHOUTEK, J., 2001a: *Problematika lokalizace královského hradu a vývoje středověkého města v Přerově. In: Archaeologia historica 26, s. 155–170.*

- KOHOUTEK, J., 2001b: Problematika vývoje středověkého města Přerova ve světle archeologických pramenů. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov, s. 7–39.
- KOHOUTEK, J., 2001c: Výzkum na hradisku Modla u Buchlovic. In: Slovácko 43, s. 115–125.
- KOHOUTEK, J.–VÁCHA, Z.–VRLA, R., 2002: Nové poznatky o gotické architektuře jihovýchodní Moravy. In: Archaeologia historica 27, s. 425–444.
- KUTHAN, J., 1982: Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: Umění doby posledních Přemyslovců, Praha–Roztoky, s. 181–352.
- KUTHAN, J., 1986: Královské kaple 13. století v českých zemích. Umění 34 (1), s. 35–43.
- KUTHAN, J., 1994: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely. Vimperk.
- MERHAUTOVÁ, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- MERHAUTOVÁ, A.–TŘEŠTÍK, D., 1984: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.
- NOVOTNÝ, V., 1928: Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. České dějiny I/3. Praha.
- PETRŮ, J., 1969: Raněgotická kaple na hradě Buchlově. In: Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 5, Bratislava.
- PILNÁČEK, J., 1996: Staromoravští rodové. Brno.
- POJSL, M., 1984: Příspěvek k problematice stavebních hutí ve 13. století na Moravě. In: Archaeologia historica 9, s. 217–238.
- POJSL, M., 1990: Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera. Brno.
- POKLUDA, Z., 1988–1991: Rod Šternberků na Moravě. In: Zlínsko od minulosti k současnosti, 10, s. 117–158.
- POKLUDA, Z., 1991–1992: Hrad Buchlov za vlády zástavních pánů. In: Slovácko 33–34, s. 55–73.
- POKLUDA, Z., 1999: Držitelé hradu Brumova. In: Zlínsko od minulosti do současnosti 16, s. 5–92.
- PROCHÁZKA, R., 1993: K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.–12. století na Moravě. In: Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII wieku w Europie Środkowo – Wschodniej. Spotkania Bytomskie 1. Wrocław, s. 109–141.
- SALCH, CH. L., 1979: Dictionnaire des châteaux et des fortifications du Moyen Âge en France. Strasbourg.
- ŠEBÁNEK, J., 1959–61: Vizovická listina Smila ze Střílek z r. 1261 jako historický pramen především k otázce osídlení na Valašsku. In: Valašsko, 8, s. 29–39.
- ŠEBÁNEK, J.–DUŠKOVÁ, S., 1961: Panovníká a biskupská listina v českém státě doby Václava I. Praha.
- WIHODA, M., 1994: Mocran et Mocran. Český časopis historický, 92, s. 213–227.
- WIHODA, M., 1998: Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha? In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 45, s. 22–35.

Zusammenfassung

Königliche Burgen Ostmährens und ihre Aufgabe im Macht- und Verwaltungssystem im 13. und 14. Jahrhundert

Die archäologischen Forschungen auf den Burgen des südöstlichen Mährens in den Jahren 1977–1991 haben festgestellt, daß die Anfänge der drei königlichen Burgen – Brumov, Buchlov und Lukov – schon am Anfang des 13. Jhs. zu datieren sind. Das belegen einerseits die Keramikfunde mit den Merkmalen der jungburgwallzeitlichen Keramik, andererseits die Funde der spätromanischen Architektur. Bei allen drei Burgen ist es gelungen den spätromanischen ursprünglichen Grundriß zu bestimmen, Während im Fall der Burgen Brumov und Buchlov die Einflüsse vom Donaugebiet (prismatische Donjons) sich durchgesetzt haben, im Fall der Burg Lukov (Pfeilturm) handelt es sich um Einfluß der französischen Architektur. In allen hier genannten Burgen waren auch Sakralobjekte, was die Funde der architektonischen Bestandteile beweisen. Aufgrund der archäologischen und ebenso schriftlichen Belegen kann man die älteste schriftliche Nachricht von der Burg Brumov im Jahr 1224 rehabilitieren. In diesem Jahr wurde als Burggraf in Brumov Svěslav und im Fall der Burg Lukov Burggraf Buňně von Tečovice im Jahr 1219 genannt. Auch die Erwähnung von einem Plebanus Lambert im Jahr 1235 in Lukov bestätigt die Existenz eines Sakralbaus. Nur im Fall der Burg Brumov stammen die ältesten Nachrichten aus dem letzten Drittel des 13. Jhs. Die Burg Buchlov war ein Zentrum des Jagdumkreises im Gebirge Chřiby mit einer Verwaltungs- und Militärfunktion, ähnlich wie die Burg Křivoklát in Böhmen. Man kann also voraussetzen, daß alle drei Burgen in der Regierungszeit des Markgrafen Vladislav Jindřich im ersten Drittel des 13. Jhs. entstanden sind. An ihren Ausbau hat sich die Bauhütte des zisterzienser Klosters in Velehrad (gegründet 1205) beteiligt.

Abbildungen:

1. Burg Brumov. Grundriß der romanischen Burg.
2. Burg Brumov. Rekonstruktion der romanischen Burg nach P. Šimeček.
3. Burg Buchlov. Grundriß der romanischen Burg.
4. Burg Buchlov. Burgkern von SO – links Torturm mit der Kapelle, rechts östlicher prismatischer Turm. Foto Janiš 2002.

5. Burg Buchlov. Westlicher prismatischer Turm von Ost.
6. Burg Buchlov. Rekonstruktion der romanischen Burg Buchlov nach P. Šimeček.
7. Burg Buchlov. Ein Detail des Segments mit einem bogenartigen Fries. Foto Janiš 2002.
8. Burg Lukov. Grundriß der romanischen Burg.
9. Burg Lukov. Rekonstruktion der romanischen Burg nach P. Šimeček.
10. Burg Lukov. Verbreiteter Grundriß des romanischen Pfeilturms. Anblick von W. Feststellungszone im Jahr 1989. Foto Kohoutek 1989.
11. Burg Lukov. Rekonstruktion der romanischen architektonischen Fragmente. Zeichnung Vrla.